

toelichting af te doen als 'oppervlakkig' en 'onkritisch'? Waarom is het plan voor een liberale staatsgreep - door F. N. beschreven, maar door P. verzwegen - niet onderzocht, waarin Judocus, Van Sasse van Ysselt, de graaf van Rechteren en koning Willem II betrokken geweest zouden zijn? Als de auteur er zeker van is, dat het slechts borrelpraat geweest is, heeft de lezer er ook recht op dat te weten. Waarom is er geen enkel woord gewijd aan *De Tijd-medewerker* P. Dekker, die een uiterst felle en rancuneuze, maar desondanks verhelderende brochure over zijn ryd-periode heeft geschreven? Als Smits in 1853 zwijgt over de leugens van de pauselijke internuntius Belgrado, leidt deze *cover-up* P. slechts tot de prijzende uitspraak, dat Smits geen personen wil kwetsen, maar P. vermeldt niet, dat daarmee de liberale oud-ministers Thorbecke en Strens in de publieke opinie voor leugenaar gezet werden, hetgeen het conservatieve kabinet-Van Hall groot plezier deed. Smits schreef herhaaldelijk over zijn zelfstandigheid, zijn onafhankelijkheid en eigen verantwoordelijkheid, maar gehoorzaamt direct, als de kerkvoogden hem verbieden een politiek gekleurd blad op te zetten of hem nopen met krant en al naar Amsterdam te verhuizen. Voor deze ambivalentie heeft de auteur te weinig oog. Slechts eenmaal heeft P. moeite met Smits' houding, als Judocus in 1853 een Synodale Brief in *De Tijd* uitbundig prijst als een voorbeeld van 'ware verdraagzaamheid', en in een particuliere brief typeert als 'komediespel'.

Wat de pershistorische kant betreft, is het wellicht de moeite waard in een volgend deel nog enige aandacht te schenken aan enige zaken, die niet volledig in dit proefschrift uitgewerkt konden worden:

de verhouding tot het *Algemeen Handelsblad*, dat door veel katholieken gelezen werd en door zijn concurrentiepositie Smits vanaf de stichting van *De Tijd* tot dertig jaar later toe zorgen baarde (80).

het systeem van 'correspondenten'. Waren dit vakbroeders of slechts toevallige bezoekers, familieleden of relaties, die Smits weleens een brief uit het buitenland zonden met interessante mededelingen?

de verhouding tot de regionale of lokale katholieke kranten, waarvan nu alleen de relatie tussen *De Tijd* en *De Noord-Brabander* uitvoerig wordt besproken. Alles bij elkaar genomen is deze studie over Smits en zijn *Tijd* waardevol door zijn degelijkheid en de overvloed aan gegevens. Dit werk doet denken aan de publikaties van de pionier van de Nederlandse persgeschiedenis Sautijn Kluit, zij het dat Peijnenburg helaas iets te veel heiligenverering in zijn boek doet. Tot slot, een register zou de waarde van dit werk aanmerkelijk verhoogd hebben.

Gerhard A. M. Beekelaar

Luc Schepens, *De provincieraad van West-Vlaanderen, 1836-1921. Socio-politieke studie van een instelling en haar leden* (Tielt, Amsterdam, 1976, 655 blz.).

Met deze studie levert L. Schepens het bewijs dat de geschiedschrijving van de Belgische instellingen hoe langer hoe minder bedreven wordt op de voorheen klassieke manier die zich in hoofdzaak beperkte tot het bijeenbrengen en commentariëren van de gegevens in hun uiterlijke verschijningsvormen. Problemen betrekking hebbend op de machtsverhoudingen, op de machtsdragers en hun banden met de maatschappelijke groepen die ze vertegenwoordigen en op de eigenlijke beleidsvorming en machts hantering staan bij hem integendeel centraal. Zijn werk mag dan ook een ernstige poging genoemd worden om via de ontleding van deze verschillende elementen tot een coherente studie te komen, geconcentreerd op de werking van één bepaalde politieke instelling, met name de huidige provincie-

raad van West-Vlaanderen, binnen een te verantwoorden periode. De aanvangsdatum valt samen met het ontstaan van de instelling, terwijl 1921 het jaar is waarin de samenstelling ervan door de invoering van het algemeen stemrecht zo essentieel gewijzigd werd dat er ook een breuk in het functioneren aan te duiden viel.

Terecht meende de auteur dat de historisch-institutionele aspecten vooreerst enige aandacht verdienen. In een eerste deel krijgt men dan ook een kort overzicht van de historische ontwikkeling van de raad vanaf de Oostenrijkse periode, van de politieke verwickelingen rond het ontstaan van de organieke provinciewet van 1836 en van de betekenis van de wettelijke beschikkingen met betrekking tot de verkiezingsmodaliteiten en de formele aspecten van de werking van de raad. De politieke achtergronden waartegen deze bepalingen tot stand kwamen, worden daarbij nimmer uit het oog verloren. De belangrijke wijzigingen die in 1893 aan de provinciewet werden aangebracht naar aanleiding van de invoering van het algemeen meervoudig kiesstelsel bijvoorbeeld, plaatst L. Schepens zeer juist in het kader van de conservatieve regeringspolitiek, die het remmende karakter van de senaat en de provincie wilde versterken ter compensatie van de democratische toegevingen op electoraal vlak. Men kan het wellicht betreuren dat deze interessante problematiek over het algemeen niet erg diep werd uitgewerkt, maar aangezien dit onderwerp eerder zijn betekenis ontleent aan nationale politieke constellaties en dus uitstijgt boven het eigenlijke studieobject, kan men dit de auteur moeilijk euvel duiden.

Veel vollediger daarentegen is de analyse in het tweede deel, waarin hij in een diachronisch perspectief achtereenvolgens de recruteringswijze van de provincieraadsleden onder de loupe neemt, de verkiezingsstrijd zelf, een aantal aspecten van het politieke beleid evenals de sociaal-politieke samenstelling van de provincieraad.

De auteur brengt tal van nieuwe gegevens aan die elk op hun beurt overtuigende illustraties zijn van de wijze waarop de politieke formaties in het censitaire regime optraden in verkiezingsperiodes. Het is dan ook frappant hoe L. Schepens' analyse volkomen in het verlengde ligt van deze die ik zelf opstelde aan de hand van de studie van de verkiezingsstrijd op stedelijk niveau. We staan hier dus kennelijk voor een onderzoeksterrein dat nog weinig verrassingen in petto houdt.

Spijtig genoeg zonder de vermelding van de stemmuitslag, maar wel met commentaren waarin naar de partijpolitieke verdelingen wordt gepeild, onderzoekt de auteur vervolgens zeer uitvoerig de verkiezingsresultaten, eerst chronologisch per verkiezing en daarna per kanton. De idee om naar de correlatie te zoeken tussen enerzijds deze uitslagen en anderzijds de kerkelijkheid van de bevolking is een waardevol initiatief dat in het katholieke West-Vlaanderen tot merkwaardige conclusies leidt. Aan de hand van de ontleding van het politieke beleid, hangt S. vervolgens het beeld op van een provincieraad die door een sociaal-conservatieve katholieke meerderheid gedomineerd werd. Een houding die zeer duidelijk aan de oppervlakte kwam toen de strijd tussen klerikalen en antiklerikalen in heel het land het hevigst woedde, en uitmondde in de schooloorlog (1879-1884). Een kleine maar actieve liberale minderheid, gesteund door een liberale gouverneur, probeerde toen ook in West-Vlaanderen de klerikale hegemonie aan te tasten, zonder veel succes overigens. Op uitzondering van enkele cultuurflaminganten, hechtte de overgrote meerderheid van deze raad weinig of geen belang aan het Vlaamse bewustmakingsproces, terwijl de ontvoogding van de arbeidersklasse er met het nodige wantrouwen bekeken werd, eigen aan de burgerlijke mentaliteit van de negentiende-eeuwse politieke elite.

Heel veel zoek- en identificatiewerk kostte de auteur de laatste paragraaf van dit deel, waarin hij er in slaagde uiterst nuttige gegevens bijeen te brengen over de socio-professionele kenmerken van de raadsleden, de structuur en grootte van hun bezit, hun leeftijd, etc.

Dat de beroepsopbouw van deze politieke elite ook in West-Vlaanderen een omgekeerde pyramide vormt in vergelijking met de professionele samenstelling van de bevolking, beantwoordt aan het verwachtingspatroon. Eveneens in de lijn der verwachting ligt Schepens' vaststelling dat er een duidelijke verschuiving in de professionele samenstelling viel op te merken: van een overwicht van grondbezitters en eigenaars in de eerste helft van de negentiende eeuw evolueert men naar een provincieraad met een ruime vertegenwoordiging van industriële, commerciële en intellectuele, burgerlijke beroepen. Om na te gaan in welke mate de toenemende welstand van een beroepsgroep zich eventueel laat aflezen in de samenstelling van de politieke lichamen, ware het misschien relevant geweest de vergelijking ook eens door te trekken naar het kiezerskorps toe.

Het derde en laatste deel van deze studie bevat, per raadslid, uitvoerige biografische notities, die eveneens het resultaat zijn van heel veel zoekwerk, getuige de grote verscheidenheid van informatie die L. Schepens bijeenbrengt met betrekking tot de opleiding, de afkomst, de professionele en politieke carrière van elke mandataris.

Zonder ook maar enigszins de kwaliteiten van dit werk te willen minimaliseren, wil ik tot slot toch wijzen op een paar kansen die de auteur mijns inziens miste. Uitvoeriger archiefwerk en omstandiger kranlenonderzoek zou hem ongetwijfeld in staat hebben gesteld nog dieper te graven naar de politieke motieven die aan de beslissingen van de raad ten grondslag lagen. Dat het hier een uitgebreide periode betrof en een ruim geografisch kader, ontkracht echter goeddeels deze kritiek. Zonder al te veel extra opzoekingswerk had hij echter wel veel duidelijker de band kunnen aanhalen tussen de talrijke gegevens van sociaal-economische aard waarover hij beschikte en het beleid van de raadsleden in diezelfde sector. Deze problematiek blijft spijtig genoeg totaal onderbelicht, terwijl een lichaam als de provincieraad toch vooral op dit terrein politiek bedrijvig is. Een analyse in deze zin zou dan ook een zeer nuttige aanvulling betekenen bij deze in verschillende opzichten interessante en originele studie.

E. Witte

H. C. M. Michielse, *De burger als andragoog. Een geschiedenis van 125 jaar welzijnszorg* (Meppeel: Boom, 1977, 292 blz., f35,-, ISBN 90 6009 2473).

Dit boek is volgens de inleiding bedoeld als een geschiedenis van het andragogisch werk (vorming van en hulpverlening aan volwassenen) voor sociale werkers en studenten, ten behoeve van wie de auteur de historische eenheid en samenhang van alle vormen van welzijnswerk en andragogie heeft willen onderzoeken. Het is het eerste overzicht van de geschiedenis van dit werk in Nederland in zijn geheel en is niet gebaseerd op systematisch bronnenonderzoek, maar op vrij heterogene literatuur. De auteur is zich hier volkomen van bewust en ziet zijn boek als een kader en richtingaanduiding voor verder historisch onderzoek.

Na een inleidend hoofdstuk over geschiedenis en functie van de andragogie in het kapitalisme bespreekt hij in drie hoofdstukken allerlei sociale en filantropische activiteiten, die van wat hij kortweg 'de' bourgeoisie noemt in de jaren 1848-1940 zijn uitgegaan en achteraf onder de toen nog niet uitgevonden term andragogie kunnen worden begrepen. Het Nut, het Toynbee-werk, het Comité ter Bespreking van de Sociale Quaestie, de volkshogescholen, het eerste Opbouworgaan in Drente en vele dergelijke instellingen passeren de revue en al komt de schrijver hieromtrent met weinig nieuws, het is ook voor de historicus nuttig om dit allemaal eens in één verhaal bij elkaar te zien. De heer Michielse besteedt ook een